

KADIZÂDE-İ RÛMÎ

300'ü aşkın nüshası gelmiş, ayrıca çeşitli baskıları yapılmıştır (Hint 1271; Leknev 1290; Delhi 1292, 1313, 1316; İstanbul 1296). Kitap üzerine Sinan Paşa, Muhyiddin Niksârî, Molla Ahaveyn, Abdülâlî el-Bircendî, Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî ve Fahrîzâde el-Mevsîlî'nin yazdıkları başta olmak üzere pek çok hâşîye kaleme alınmıştır. Bunlardan özellikle Bircendî'nin hâşîyesi çok rağbet görmüş ve Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Kadızâde'nin şerhi ayrıca Fâtih Sultan Mehmed'in emriyle Hamza b. Hacı b. Süleyman tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2592/1, vr. 1^b-44^b). 2. *Hâşîye 'alâ Tahrîrî'l-Mecisîfî*. Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Tahrîrî'l-Mecisîfî* adlı eserine Nizâmeddin en-Nisâbü'rî'nin yazdığı *Ta'bîrî'l-Tahrîr* adlı şerhin bazı zor yerlerini açıklayan bir hâşîyedir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1595). 3. *Risâle fi'stihrâcî haftî nuşfî'n-nehâr ve semtî'l-kıble*. Bir mukaddime, iki bab ve bir hâtmeden oluşan bu küçük çalışma Kadızâde'nin bilinen tek Farsça astronomi eseridir (King, I, 451; II, 1079). Kadızâde ayrıca, Mevlânâzâde Ahmed b. Mahmûd el-Herevî'nin Ebherî'nin *Hidâyetü'l-hikme* adlı eserine yaptığı şerhe hâşîye yazmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 2029).

BİBLİYOGRAFYA :

Hândmîr, *Habîbü's-siyer*, Süleymaniye Ktp., Yenîcamî, nr. 842, vr. 700^r; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 14-17; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 37; *Keşfü'z-zunûn*, I, 105, 139, 859, 867; II, 966, 1595, 1819, 2029; Halil b. İsmail, *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin Menâkıbı* (nşr. Abdülbâkî Gölpinarlı – İsmet Sungurbey), İstanbul 1967, s. 20-25; *Sicill-i Osmânî*, IV, 520; *Osmanlı Müellifleri*, III, 291; Ahlwardt, *Verzeichnis*, V, 144-145; Sâlih Zeki, *Âsâr-ı Bâkiye*, İstanbul 1329/1911, I, 133-139, 186-190; Serkis, *Mu'cem*, I, 702; II, 1489; Brockelmann, *GAL*, I, 616, 624, 674, 675; II, 275; *Suppl.*, I, 840, 865; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 480; R. Sellheim, *Materialien zur Arabischen Literaturgeschichte*, Wiesbaden 1976, I, 158-169; A. P. Youschkevitch – B. A. Rosenfeld, “al-Kâshî”, *DSB*, VIII, 255-262; Hamit Dilgan, “Qâdi Zâda al-Rûmî”, a.e., XI, 227-229; David A. King, *Fihrisü'l-mahtûâtü'l-ilmîyyetü'l-mahfûza bi-Dâri'l-kütübü'l-Mişiyye*, Kahire 1981-86, I, 451; II, 1079; Abdülhak Adnan Advar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (haz. Aykut Kazancıgil – Sevim Tekeli), İstanbul 1982, s. 18-20; Ebül-Kâsım Kurbânî, *Zindeginâme-i Riyâzîdânân-ı Devre-i İslâmî*, Tahran 1365 hş., s. 342-345, 382; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, I, 275-285, 370-388; Cemil Akpınar v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 5-21; a.mlf., “Fethullah eş-Şirvânî”, *DİA*, XII, 464; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, İstanbul 1999, I, 3-18.

İHSAN FAZLIOĞLU

KADIZÂDELİLER

XVII. yüzyılda Osmanlılar'da
dinî ve içtimâî hareket başlatan
vâizler zümresi
ve bu harekete verilen ad.

IV. Murad, Sultan İbrâhîm ve IV. Mehmed devirlerinde ortaya çıkmış olan Kadızâdeliler hareketi, adını IV. Murad döneminin vâizlerinden Kadızâde Mehmed Efendi'den (ö. 1045/1635) almıştır. Mehmed Efendi ile dönemin tanınmış Halvetî şeyhlerinden Abdülmecid Sivâsî arasında önce fikrî seviyede başlayan tartışmalar, sosyal ve dinî hayat yanında devletin ana kurumlarını da etkisi altına alacak gelişmelere zemin hazırlamıştır.

Kadızâde Mehmed Efendi ve onun takipçileri, Hz. Peygamber döneminden sonra ortaya çıkan birtakım âdet ve uygulamaları bid'at olarak nitelemiş ve şiddetle reddetmiştir. Dolayısıyla Kadızâdeliler hareketinin amacı, İslâm'ı Kur'an-ı Kerîm ve Resûl-i Ekrem'in sünneti dışındaki bid'at sayılan unsurlardan arındırmak ve bu anlayışı devletin bütün kademelerine yaymak olarak nitelendirilebilir. Tarihte bu tür hareketlerin genellikle bunalımlı sosyal ve siyasal şartlarda ortaya çıkmış olması gibi Kadızâdeliler hareketi de Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılda içinde bulunduğu karışıklıklar, merkezî idaredeki zaafılar, artan ekonomik bozuluklar, Avrupa ve İran ile olan sürekli savaşlar ve toprak kaybı, yoğun nüfus hareketleri ve çıkan isyanlar gibi bir istikrarsızlık ortamı içerisinde doğup gelişme imkânı bulmuştur.

Kadızâdeliler'in fikrî seviyedeki lideri İbn Teymiyye mektebinden etkilenen Birgivî Mehmed Efendi'dir (ö. 981/1573). Onun en önemli eserlerinden Türkçe bir ilmiyal kitabı olan *Risâle-i Birgivî* (Vasiyetnâme) Kadızâdeliler arasında yaygın biçimde okunmuştur. Birgivî'nin Arapça yazdığı *eş-Tarîkatü'l-Muhammediyye* ise dinî, ahlâkî ve tasavvufî konuları kapsayan ve üzerine çeşitli şerhler yazılan meşhur bir eserdir. Birgivî'de görülen İbn Teymiyye'nin etkisi Kadızâde Mehmed Efendi'nin eserlerinde de dikkat çeker. Mehmed Efendi'nin, İbn Teymiyye'nin *es-Siyâsetü's-şer'iyye fi işlâhi'r-râ'î ve'r-ra'îyye* adlı kitabının genişletilmiş Türkçe tercümesi olan *Tâcû'r-resâil ve min-hâcû'l-vesâil*'i hazırlamış olması bu tesiri açıkça gösterir. Ancak fikrî seviyede başlayan bu hareket ilerleyen safhaların-

da Kadızâdeliler'in tarikat ehline ve devlete karşı tavırlarıyla nitelik değiştirmiştir.

Mehmed Efendi 990'da (1582) Balıkesir'de doğdu, babası kadı olduğu için Kadızâde lakabıyla anıldı. Gençliğinde Balıkesir'de bir müddet Birgivî'nin talebelerinden ders okudu, ardından İstanbul'a geldi ve tahsilini burada tamamladı. Kısa bir süre sonra İstanbul'da Tercüman Tekkesi şeyhi ve Halvetî tarikatına mensup olan Ömer Efendi'ye intisap etti. Fakat tasavvufun mizacına ve fikirlerine uymadığı gerekçesiyle bu yolu bırakarak önce Fâtih Camii'nde, daha sonra 1041'de (1631-32) tayin edildiği Ayasofya Camii'nde ders ve vaaz vermeye başladı, şöhreti kısa sürede yayıldı. Kâtib Çelebi 1038'de (1628-29) Kadızâde'nin Fâtih Camii'ndeki vaazlarını dinlediğini belirtir.

Kadızâde Mehmed Efendi ile Abdülmecid Sivâsî arasında cereyan eden tartışmaların konuları Kadızâdeliler hareketinin odak noktasını teşkil eder. Bu konular üç kategoride toplanabilir. 1. Tasavvufî düşünce ve uygulamalarla ilgili meseleler. Sûfilerin semâ ve devranının câiz olup olmadığı, zikir ve mûsiki konuları. 2. Dinî inanışlar ve ibadetlerle ilgili meseleler. Akfî ilimleri (matematik, felsefe gibi) okumanın câiz olup olmadığı; Hızır'ın hayatta bulunup bulunmadığı; ezan, mevlid ve Kur'an-ı Kerîm'in makamla okunmasının câiz olup olmadığı; Hz. Muhammed ve sahâbeye isimleri geçtiği zaman “sallallâhu aleyhi ve sellem” (tasliye) ve “radiyallâhu anh” (tarziye) demenin meşrû olup olmadığı; Resûl-i Ekrem'in anne ve babasının imanla vefat edip etmediği; Firavun'un imanla ölüp ölmediği; Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin kâfir sayılıp sayılmayacağı; Hz. Hüseyin'in şehâdetine sebep olan Yezîd'e lânet edilip edilemeyeceği; Hz. Peygamber zamanından sonra ortaya çıkan bid'atları terketmenin şart olup olmadığı; kabir ziyaretinin câiz olup olmadığı; Regaib, Berat ve Kadir gibi mübarek gecelerde cemaatle nâfile namaz kılınıp kılınmayacağı ve emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker konusu. 3. İçtimâî ve siyasî hayatla ilgili meseleler. Tütün ve kahve gibi keyif verici maddelerin kullanılmasının haram olup olmadığı; rüşvet almanın mahiyeti ve hükmü, namazlardan sonra musâfahanın, inhinânın (el etek öpme, selâm verirken eğilme) câiz olup olmadığı.

Mehmed Efendi semâ ve devran, akfî ilimlerin tahsili, ezan, mevlid ve Kur'an'ın makamla okunması, tasliye ve tarziye, türbe ve kabir ziyareti, cemaatle nâfile

namaz kılınması, tütün ve kahve içilmesi, musâfaha ve inhinâ konusunda olumsuz bir tavır almış, bunların tamamını bid'at ve haram saymıştır. Ayrıca Hızır'ın hayatta olmadığını, Resûl-i Ekrem'in ebeveyninin ve İbnü'l-Arabî'nin kâfir olduğunu, Firavun'un imanının geçersizliğini, devlet katında yapılan bazı işler karşılığında alınan paranın rüşvet değil ücret olduğunu, Yezîd'e lânet gerektiğini ileri sürmüştür. Abdülmecid Sivâsî ise söz konusu meselelerde genel olarak aksi yön-de görüş belirtmiştir.

Hareketin ilk kıvılcımları tartışma seviyesinde önce camilerde ve padişah meclislerinde meydana çıktı. Meselâ Kadızâde ile Sivâsî arasında, "Eşyanın tesbihi hâl ile mi yoksa kâl ile midir?" tartışması vaz az kürsüsünden padişah huzuruna kadar taşınmıştı. Bazı konularda Kadızâde'nin padişah ve devlet adamları üzerinde etkili olduğu görülür. 1043 Saferinde (Ağustos 1633) İstanbul'da Cibali'de çıkan büyük yangın sonrasında Kadızâde'nin telkiniyle IV. Murad İstanbul'daki bütün kahvehaneleri yıktırması, tütün yasağına uymayan çok sayıda kişiyi katlettiğiştir. Diğer taraftan IV. Murad'ın siyasi düzeni bozmamaları kaydıyla sûfîlerin faaliyetlerine karşı çıkmadığı ve Kadızâdeliler ile Sivâsî taraftarları arasında bir denge politikası izlediği dikkati çeker. Kendisinden önceki birçok padişah gibi IV. Murad'ın da tarikatlarla yakın ilgisi vardı. Ayrıca padişahın Sivâsî'ye, kendisine bağlı dervişlere müdahale edilmeyeceğine dair teminat verdiğini Naîmâ kaydeder (*Târih*, III, 163).

Kadızâde Mehmed Efendi'nin vefatından sonra onun taraftarları olan bir kısım kürsü vâizleri de şer'an haram olduğu kesin delillerle sabit olmayan bazı şeylerin haramlığını iddiaya devam ettiler ve bunları yapanları küfürle suçladılar; cemaatle nâfile namaz kılanlara, makamla salavat getirip na't-ı şerif okuyanlara, tasavvuf ehlinin semâ ve devranına şiddetle karşı çıktılar. Saraydaki baltacılar, bostancılar ve kapıcılardan bazılarını da etkileri altına alıp onlar vasıtasıyla kızlar ağası ile vâlide sultana kadar ulaştılar ve siyasi güç sahibi oldular. Hareketin bu ikinci safhası, Sultan İbrâhim'in hükümdarlığının son yılları ile henüz yedi yaşında tahta çıkan IV. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarına rastlar. Tarihçi Naîmâ'ya göre Kadızâdeliler sadece Halvetîler, Mevlevîler ve diğer tarikatlara mensup olan dervişleri değil onların tekkelerine giden halkı da küfürle suçluyorlardı.

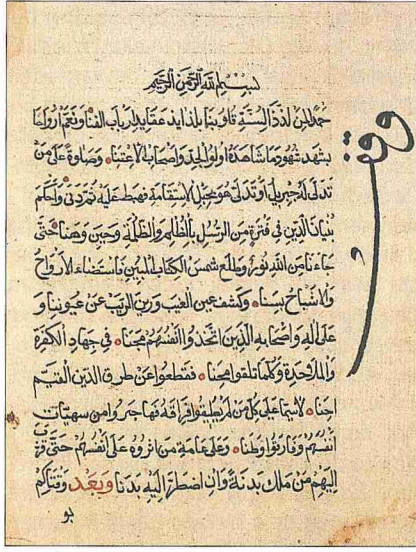
Bu dönemde Kadızâdeliler'in liderliğini, Mehmed Efendi'nin yanında yetişerek Ayasofya Camii vâizliğine kadar yükselmiş olan Üstüvânî Mehmed Efendi üstlendi. Saray çevresinde helvacılar, bostancılar, Enderûn-ı Hümâyûn hademesinin okur yazar kısmı onun derslerine devam ediyordu. Padişahın hocası Reyhan Ağa'nın himayesiyle Has Oda'da padişaha vaazlar veren ve "padişah şeyhi" olarak şöhret kazanan Üstüvânî Mehmed Efendi ve çevresindeki vâizler zümresi sarayda büyük nüfuz elde ettiler. Hatta Üstüvânî ve bazı ileri gelen vâizlerin bir takım menfaatler karşılığı saraydaki tayin ve azillerde etkili oldukları devrin kaynaklarında belirtilir (a.g.e., VI, 222-224).

Kadızâdeliler, bir yandan da tasavvuf ehline karşı sert tavırlarını sürdürerek cami kürsülerinden halkı tahrik ediyorlardı. Öte yandan hareketin ikinci safhasında sûfîlerin lideri olan Abdülahad Nûri, Abdülmecid Sivâsî'nin yeğeni ve halifesi olup Kadızâdeliler'in fikirlerini tenkit etmek için yazdığı eserlerin yanı sıra bazı dostlarını da Kadızâdeliler'e karşı olmaları için teşvik etmekteydi. Bu kişilerden biri de Birgivî Mehmed Efendi'nin *e't-Tarîkatü'l-Muhammediyye*'sini, içinde mevzû hadisler bulunduğu gerekçesiyle eleştiren ve Süleymaniye Camii'nde ders veren, Kürd Molla İakabıyla tanınmış Mehmed Efendi'dir. *e't-Tarîkatü'l-Muhammediyye*'yi tenkit eden diğer kişi ise Mehmed Ağa Camii imamı, Tatar İmam İakabıyla tanınan Kefevî Hüseyin Efendi'dir. Hüseyin Efendi, Birgivî'nin kitabındaki mevzû hadisleri tesbit edip esere tenkit mahiyetinde bir şerh yazdı. Ancak her iki müellif de Kadızâdeliler'in itirazı ve şikâyeti üzerine takibata uğrayarak kendilerini savunmak zorunda kaldı. Bunlardan Kürd Molla İstanbul'dan ayrılırken Tatar İmam halkın huzurunda Kadızâdeliler'i tartışmaya davet etti. Ancak Kadızâdeli vâizlerden hiçbirisi davete karşılık vermedi. Bu hadiselerden sonra Kadızâdeliler saraydaki nüfuzlarını kullanarak padişahın hocası Reyhan Ağa'ya başvurdular. IV. Mehmed'in emriyle Şeyhülislâm Bahâî Mehmed Efendi 1063 Safe-rinde (Ocak 1653) ulemâ meclisini topladı. Yapılan müzakereler sonucunda *e't-Tarîkatü'l-Muhammediyye*'ye yazılan reddiyelerin geçersiz olduğu konusunda fikir birliğine varıldı.

Fikir tartışmalarında fazla başarılı olmayan Kadızâdeliler bazı olaylara sebebiyet verdiler. İlk olarak 1061'de (1651)

Sadrazam Melek Ahmed Paşa'dan bir buyruldu alıp Demirkapı yakınlarındaki Halvetî Tekkesi'ni basarak devran eden dervişleri dağıtmışlardı. Daha sonra bir müddet sükûnet sağlandıysa da bu defa Üstüvânî Mehmed Efendi'nin liderliğinde Şeyhülislâm Bahâî Mehmed Efendi'den semâ ve devranın haram olduğuna dair bir fetva aldılar. Üstüvânî, Abdülme-cid Sivâsî'nin halifelerinden Abdülkerim Çelebi'ye gönderdiği mektupta semâ ve devranın menedilmesinin vâcip olduğunu, Abdülkerim Çelebi'nin tekkesini basıp kendisini ve takipçilerini öldüreceklerini, bu tekkenin temelini kazıp toprağını denize dökmedikçe orada namaz kılmanın câiz olmadığını bildirdi. Abdülkerim Çelebi mektupla birlikte Bahâî Mehmed Efendi'ye başvurdu. Şeyhülislâm, Üstüvânî'yi çağırırtıysa da Üstüvânî bu davete gitmeyerek sadrazamın himayesine sığındı, o da affı için reisülküttâbı gönderdi.

Kadızâdeliler'in saraydaki nüfuzu, hâ-milerinin çoğunun katledildiği Çınar Vak'ası'na (1066/1656 Vak'a-i Vakvakiyye) kadar sürdü. Naîmâ'ya göre Çınar Vak'ası'ndan sonra sadrazamlığa getirilen Boynueğri Mehmed Paşa, tayin işlerinde ulemâ ve vâizlere danışmaya karşı çıkıp bunları bizzat kendisi yapmaya başlamış, bundan müteessir olan Kadızâdeliler de Venedik donanmasının Çanakale Boğazı'nı abluka altına almasını fırsat bilerek bu durumun zulmün, rüşvetin artmasından, bid'atların çoğalmasından, vezirle müftünün tarikat ehlini himayesinden kaynaklandığı yolunda vaazlarla halkı tahrike başladılar (*Târih*, VI, 225). Ardından Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâretinin sekizinci günü Fâtih Camii'nde müezzinler cuma namazı sırasında na't-ı şerif okurken Kadızâdeliler bunlara engel olmak için harekete geçtiler, fakat bu teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandı. Daha sonra Kadızâdeliler toplanarak İstanbul'da bulunan bütün tekkeleri yıkmaya, rastladıkları dervişlere "tecdîd-i îman" teklif edip kabul etmeyenleri öldürmeye, hep birlikte padişaha gidip bid'atları kaldırmak için izin istemeye, selâtin camilerinde tek minare kalacak şekilde diğer minareleri yıkmaya karar verdiler. Ertesi gün ellerinde taşlar ve sopalarla taraftarlarını toplayarak Fâtih Camii'nde bir araya geldiler. Sadrazamın adam gönderip isyancılara nasihat etmesi fayda vermedi. Köprülü Mehmed Paşa devrin tanınmış âlimlerini toplayıp Kadızâdeliler hakkındaki görüşlerini sordu. Meclisin kararını padişaha sunan sadrazam padişah-

Abdülmecid Sivasî'nin *Dürerü'l-akâid* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Mihrişâh Sultan, nr. 300/1)

tan Kadızâdeliler'in katli için ferman aldı. Ancak bu ceza sürgüne çevrilerek hareketin liderleri olan Üstüvânî, Türk Ahmed ve Divane Mustafa Kıbrıs'a sürüldü, böylece hareketin ikinci safhası sona erdi.

Hareket esas itibarıyla İstanbul'da ortaya çıkıp yayılmıştır. Anadolu'da ise sadece 1065 (1655) ve 1066 yıllarında üç defa Bitlis'te bulunan Evliya Çelebi'nin Bitlis'te Kadızâdeliler fırkasından geçinen bir kişiden bahsetmesi dışında örneklerle rastlanmamaktadır. 1656'da hareketin yatıştırılmasının ardından vâiz Vanî Mehmed Efendi döneminde üçüncü safha başladı. Van'da doğan Mehmed Efendi medrese eğitiminden sonra Erzurum'a gitti. Verdiği vaazlarla kısa zamanda şöhreti yayıldı. Bu arada 1069 (1659) yılında Erzurum valisi tayin edilen Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa ile arasında doğan yakınlık, Fâzıl Ahmed Paşa'nın 1072'de (1661) sadrazam olması ve Vanî Mehmed Efendi'yi Edirne'ye davet etmesiyle güçlendi. 1074'te (1663) İstanbul'a gelen Vanî, Sultan Selim Camii'nde vaaz vermeye başladı. IV. Mehmed'in himayesiyle önce padişahın, ardından Şehzade Mustafa'nın hocası oldu. Padişah ve sadrazamın üzerindeki etkisiyle saraydaki nüfuzu artan Vanî Mehmed Efendi süfilere karşı tavır aldı. 1077'de (1666) Mevlevîler'in yaptığı semâ ve Halvetî dervişlerinin Kadızâdeliler tarafından "tahta tepmek" olarak adlandırılan âyinleri onun etkisiyle padişah

tarafından yasaklandı. 1081'de (1670) yine sultanın çıkardığı bir fermanla meyhaneler yıkıldı. Vanî Mehmed Efendi'nin karşı çıktığı diğer bir uygulama olan kabir ziyareti de 1078 (1667) yılında padişahın emriyle yasaklandı. Hatta Osmanlı maliyesinde birçok örfi vergi bid'at olduğu gerekçesiyle kaldırıldığı gibi diğer vergilerin kütüb-i şer'iyyeye göre toplanması emredildi (Barkan, s. 351-352). Mehmed Efendi'nin takipçileriyle mutasavvıf Niyâzî-i Mısıri'nin taraftarları arasında 1103'te (1692) Bursa Ulucamii'nde Kadir gecesi cemaatle namaz kılınırken meydana gelen bir hadise, Kadızâdeliler hareketinin tesirlerinin Vanî Mehmed Efendi'nin vefatından (1096/1685) sonra da sürdüğünü gösterir.

Kadızâdeliler, İbn Teymiyye'nin ve onun mektebine mensup olan Birgivi'nin fikirlerinden etkilenmekle birlikte tartıştıkları konular genellikle düzenli ve sistemli bir programa dayanmayıp halk arasında yaygın olan inanç ve düşüncelere tepki mahiyetindeydi. Bu meselelerin çoğu ve bid'at konusu aslında yeni bir durum olmayıp daha önce İslâm âlimleri arasında tartışılmış ve çeşitli eserlerde genişçe işlenmiştir. Kadızâdeliler, yaşadıkları dönemde tenkit ettikleri meselelere tasfiyeci bir tutumla yaklaşıp bütün bid'atları gerekirse şiddet kullanarak ortadan kaldırmayı amaçlamışlardı. Ancak emir bi'l-ma'rûf nehiy anil-münker prensibini zorla uygulamaya çalışmaları devlet düzenine tehdit teşkil edince siyasî otorite buna izin vermemiştir. Bu Selefiyyeci hareketin benzerlerine Osmanlı Devleti'nin

diğer bölgelerinde değişik zamanlarda rastlamak mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Peçuylu İbrâhim, *Târih*, I, 363-365, 467; II, 357-358; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Rauzatü'l-eberrâr*, Bulak 1248, s. 501, 598, 607; Solakzâde, *Târih*, s. 752-754; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 154-155, 197, 383; a.mlf., *Mizânü'l-hak fi ihtiyârî'l-ehak* (nşr. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1980; Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme-i Sultân Mehmed Râbi'*, Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 250, vr. 22^b, 49^a, 107^b, 125^a, 129^a, 152^b; Mehmed Nazmi Efendi, *Hediyetü'l-ihvân*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2413, vr. 87^a-88^a; Naimâ, *Târih*, III, 163-164; V, 264-270; VI, 218-225, 226-230; Râşid, *Târih*, I, 134, 139, 483; P. Rycant, *The History of the Present State of the Ottoman Empire*, London 1682, s. 242-243; Barkan, *Kanunlar*, s. 351-352; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 343-366; Necati Öztürk, *Islamic Orthodoxy Among the Ottomans in the Seventeenth Century with Special Reference to the Qadî-Zade Movement* (doktora tezi, 1981), Edinburgh University; M. C. Zilfi, *The Politics of Piety: The Ottoman Ulema in the Post-Classical Age (1600-1800)*, Minneapolis 1988; a.mlf., "The Kadızadelis: Discordant Revivalism in Seventeenth-Century Istanbul", *JNES*, 45/4 (1986), s. 251-269; Semiramis Çavuşoğlu, *The Kadızadeli Movement: An Attempt of Şer'i-at-Minded Reform in the Ottoman Empire* (doktora tezi, 1990), Princeton University; Ahmet Yaşar Ocak, "Din", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1998, s. 154-157; a.mlf., "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi", *TKA*, XVII-XXI/1-2 (1983), s. 208-226; Cengiz Gündoğdu, "XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivasîler-Kadızâdeliler Mücadelesi", *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1, İstanbul 1998, s. 37-72.

SEMİRAMİS ÇAVUŞOĞLU

Kadızâde
Mehmed
Efendi'nin
İlmihal
Risâlesi'nin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Beşir Ağa,
nr. 397/3
vr. 64^{a,b})

